

Власите във Видинско между миналото и настоящето

Валери Георгиев, Софийски университет „Св. Кл. Охридски“

Valeri Georgiev, Sofia University „St. Kl. Ohridski“

The Vlachs of Vidin Area Between Past and Present

Annotation: *The Vlachs in Northwestern Bulgaria between past and future Valeri Georgiev*
The Vlachs are people living around the city of Vidin who speak a language akin to the modern Romanian. They've migrated from the lands of what is now Oltenia, Southwestern Romania on several waves between XVIII and XIX century and still speak their language, as well as Bulgarian. There are other groups of Vlachs in Serbia and they are also connected to the Romanian people of today. The historical part describes the Vlachs as the pre-Slavic inhabitants of the Balkans who got romanised during the long reign of the Roman Empire in the area. The main idea of the article is to give a look on how the Vlachs from Northwestern Bulgaria, being divided by different national borders from their related groups, still got their ways to communicate and interact by means of cultural contacts, trade (legal or illegal) and tourism. There are also few examples about the problem of the so-called "labor migrations" popular among the Vlachs who are going abroad due to financial issues, leaving behind children and relatives and becoming the financial back-bone of the family and eventually settle in different countries, sometimes forever.

Исторически преглед:

Власите във Видинско са население, мигрирало от територията на днешна Румъния в различни периоди, на различни вълни. Приема се, че основната част от тях са се преселили в началото на XIX век, но по-стари техни преселения са познати от османските регистри (Djordjević 2008). Те са православни християни и често са билингви – говорят родния си език, както и езика на държавата, в която живеят.

Власите във Видинско са формирали една общност с дунавските власи в Сърбия, където всъщност е съсредоточена основната маса преселници на юг от река Дунав. В границите на Османската империя между тях е съществувала непрекъсната връзка, но днес двата клона остават разделени от българо-сръбската граница, като едните попадат под българско влияние, а другите под сръбско. Към днешна дата, проучванията показват, че власите в Сърбия се възприемат предимно като сърби, а власите в

България – предимно като българи (Васева 1995). В Сърбия има спомен за по-стари, средновековни поселения на власи, като е възможно да се смята априори, че такива ранни поселници е имало и на сегашната българска територия.

Етнографските и езиковите данни сочат, че власите във Видинско са мигрирали предимно от територията на днешната румънска област Олтения и Влахия, които се намират в съседство със Сърбия и България (Маринов 2008: 11) и тяхната своеобразна етнографска група се нарича царани. На територията на Сърбия има данни за заселването както на царани, така и на още една група власи, която е дошла от някогашните унгарски области Банат и Трансилвания – те се наричат унгурени и имат известно унгарско влияние в родния си диалект, както и някои черти от бита, повече типични за Централна Европа.

Историческите корени на влашкото население все още са обект на дебати и спорове. Неяснотите около произхода на това население се дължат най-вече на политическите пертурбации на XX век и споровете между днешните национални държави Румъния и Унгария за притежанието на историческата област Трансилвания, която е политически доминирана от унгарците за почти едно хилядолетие, но е населявана както от унгарци, така и от власи, които са били селско население през по-голямата част от това време (Voia 2001: 130).

Днешните унгарски историци твърдят, че средновековните власи са население, мигрирало през средните векове от южните Балкани (днешните Гърция, Албания, Македония, където и сега живее друга влашка общност – армъните) и заселило се на територия, която вече принадлежала на унгарците (Endre 1977: 43). Освен унгарците, в историческите области Трансилвания и Влахия, преди въпросната миграция, живеели още немци, славяни от т.нар. „българска група”, както и различни тюркски полуномадски народи, сред които се откроявало името на куманите, които вероятно били в основата на първите държавни формирования на средновековните власи. Според унгарските историци, върху тази етническа основа мигрирали власите и успели да асимилират завареното население (с изключение на унгарското, което и до днес живее отделено от Унгария в днешна Трансилвания), налагайки му езика си, както и редица други черти от културата си, което довело до формирането на днешния румънски народ (Endre 1977: 49).

Ключово твърдение на унгарците е, че власите се заселили в днешната област Трансилвания, далеч след като територията ѝ вече е притежание на унгарското кралство. С тази теория те подчертават, че власите са население, което по своя произход е чуждо на тези земи, няма исторически корени в тях и не може да предявява претенции за притежанието им.

От друга страна, румънските историци контрират унгарските си колеги с напълно противоположна теза, според която средновековните власи са коренното население и на Трансилвания, а и на останалите земи в територията на днешната румънска държава – някогашните даки и гети, които, според тази теория, изгубили родния си език под римско владичество и започнали да говорят на т.нар. вулгарен латински, от който са произлезли и останалите езици от Романската езикова група. Чрез тази автохтонна теория днешните румънски историци целят да подчертаят правотата си да притежават Трансилвания, бидейки нейни „притежатели“, от най-дълбока древност и да се защитят от нападите на западните си съседи (Voia 2001).

В такъв спор, доминиран от интереси, които са чисто политически и засенчват самата природа на въпроса за влашкия етногенезис, е безпредметно да се навлиза дълбоко. Настоящият текст няма за цел да дава отговор на сложни въпроси от миналото, но с този исторически преглед се търси поне яснота около въпроса кои все пак са власите.

Към този момент може да се каже, че според всяка от двете водещи теории (които съвсем не са единствени) власите все пак са старо, предславянско, балканско население, с корени в някогашните тракийски и илирийски племенни групи, които, попаднали под римска власт, са романизирани. Разликата между различните теории е дали това трако-илирийско население е същото, което е населявало древна Дакия или е част от онези местни племена, които са живеели на юг от Дунав и южните Балкани.

Смята се, че първите заселвания на власи в териториите, в които ги намираме и сега, са се случили след Пожаревацкия мирен договор (1718) между Австро-Унгария и Османската империя, като част от политиката на австро-унгарците за усвояване на обезлюдени и разорени земи, чрез попълването им с определени народи под тяхна власт (Заяков 2012). Земите между Тимок и Морава били силно обезлюдени след изтеглянето през тях на многобройната татарска и турска армия след загубата на

Османската империя. В австро-унгарските доклади се споменава, че след изтеглянето на османската армия в опразнените земи между Тимок и Морава се заселили големи групи власи, като по описанието им („сган“, „паплач“, „парцалани“, „разбойници“) може да се съди, че това били крайно бедни селяни без собственост (Заяков 2012). Освен прииждащите власи, сред новодошлите имало и много българи, които обитавали земите на крайния български северозапад, преди да станат арена на имперски сблъсъци, които се връщали от Влашко. В следващите 100 години процесите на емиграция на власи продължавал, тъй като унгарският пътешественик Феликс Каниц дава сведения от 1862 г. за власи във Видинско, които помнели откъде са дошли (Заяков 2012). Завръщането на отделни български групи също продължавало през това време, някои от които след близо 100 годишния си престой във Влашко били загубили езика си.

Демографски справки:

Демографските данни сочат, че при последното преброяване самоопределилите се като власи в България са едва 1 000 души, но може да се приеме, че реалният им брой е поне 10 000 (ако се вземе предвид броят на населението на влашките села от Видинско), което означава, че по-голямата част от тях се самоопределя днес като българи.

Отделно от това има още 1 000 души, определящи се като румънци (НСИ 2011). Тези хора, самоопределили се като румънци, всъщност са резултат на система от различни „влашки организации“, финансирани от румънското правителство, целящи да ре-асимилират собствената си диаспора, разпръсната в България, Сърбия, а и други съседни страни, за което ще стане въпрос в следващите части на този текст.

В Сърбия пък, към днешна дата има между 30 и 50 000 власи.

С това изложение разглеждам три проблема, типични за власите във Видинско:

1. За различните начини, по които власите могат да контактуват с родствениците си от територията на Сърбия и Румъния, ползвайки родния си език и усещайки се като една общност, въпреки държавните граници.

2. За гурбетчийството и миграциите на власите и връзката им с родния край.

3. Също искам да подчертая и ролята на традиционната им култура, която макар и отмираща, все още има значимост в сближаването между власите, живеещи на различни места.

По този начин смятам, че може да се направи кратък обзор на реалността на една група население в територията на България, която въпреки, че е добре изследвана, остава сравнително непозната за много хора.

Контактите между различните групи власи са тема, която искам да засегна, понеже при тези връзки те могат да упражняват езика си и да се възприемат като единна общност, въпреки че може да става въпрос за контакти между хора от различни държави. Тук съм разгледал различните възможности за контакти между власите от Видинско с власите от Североизточна Сърбия и днешното румънско население.

На локално ниво, веднъж в годината, в деня след Великден, се организира събор в местността Албутин, на около 30 км. западно от Видин, на който се събират предимно власи от целия край, където се изпълнява т. нар. „хоро на мъртвите“, което е типично само за тях. Това хоро е бавно и никой не се весели при изпълнението му. Водачът на хорото държи дълъг прът, на върха на който е закачен портрет на починалия или просто държи портрета в ръка. Танцът е персонализиран, изпълнява се за даден покойник, например „хоро за Иван“. Чрез него се почитат различни покойници от повечето влашки села и след като мъртвите са възпоменати и уважени, празникът може да продължи. Смята се, че хорото има древен езически произход (Бизеранова 2012). На този събор се срещат власи от различни села и общуват по между си на собствения си език, което спомага за усещането им като специфична общност, със собствени традиции и особености. Местността Албутин има сакрално значение и за власите, и за българите от региона, тъй като в скалите над местността някога е имало скален манастир, обвързан с различни исторически и легендарни събития и личности (Тодоров 2010). „Хорото на мъртвите“ (илюстр. № 1) е проучван и описан обичай в етнографската литература, като отскоро има и документален филм по въпроса (<http://www.tanukifilms.com/> - Easter Dance of the Dead | Хорото на мъртвите).

От няколко години във Видин се провежда „Международен фестивал на влашката и румънска песен“ (илюстр. № 2), който събира власи от Сърбия, България,

както и румънци. Освен този фестивал, във Видин се провежда и още един – „Танци край Дунава” – който среща танцови състави от различни източноевропейски страни, сред които има и такива от Сърбия и Румъния. В село Капитановци, до Видин, също се организира международен фестивал – „Тимок и Дунав нас ни свързват” – който също има насоченост да обединява българските власи с тези от Сърбия и румънци.

Град Брегово, в близост до границата със Сърбия, е единственото селище със статут на град, което има само влашко население, или иначе казано – единственият влашки град в България – с 2 500 души население. Ежегодният панаир, устройван в града, продължава да събира власи от региона и от Сърбия, но в последните години в много по-ограничени размери, отколкото преди. Такива фестивали се провеждат респективно и във въпросните страни. В България те се организират от „Асоциацията на власите в България”.

Чрез подобни мероприятия се спомага за съхраняването на влашките традиции и обичаи, които все повече се размиват, като всяка традиционна култура, под въздействието на модерните и пост-модерните процеси. Това са събития, акцентирани върху народното творчество и са добър пример за това как все още традиционната култура служи като социална спойка между разпокъсаната между 3 държави етническа група на дунавските власи.

Освен на локално ниво има и контакти, които не са свързани с културни събития и са част от геополитическите събития от близкото минало. Интересен пример за подобен контакт между Видинските власи и власите от Сърбия са събитията от 90-те години, когато НАТО се намесва в конфликта между Сърбия и Босна, и налага международно ембарго на Сърбия за внос на различни хранителни продукти, горива, напитки и др. Това ембарго, известно като „Югоембарго” има почти легендарен статут във Видинско, като за времето си се отприщва огромна вълна от нелегална търговска дейност между съседните на Сърбия народи, живеещи около границата. Власите, като хора живеещи в близост до сръбската граница, в този период били в изгодно положение за осъществяване на търговия на черно със сръбски прекупвачи или обикновени хора.

Повечето власи търгували на дребно със сръбите и продавали неща като шоколади, дъвки и семки, все неща, които лесно могат да бъдат прекарани през граница. Информатори споделят, че честа практика била да обличат по няколко чифта

панталони и якета, в които били натъпкани големи количества стока, но това били най-дребните търговци. Те дори при проверка били пускани, защото не представлявали никаква конкуренция за големите играчи на терена. В същото време, големите силови групировки от 90-те години прекарвали цели танкери с гориво и печелели милиони от нелегалната си дейност (Николов 2012). Според информаторите, на определени места в Сърбия се организирали битови пазари, които били напълно импровизирани – власите и българите, които продавали там, най-често постилали чаршафи на земята и при такива условия се осъществявала търговската дейност (илюстр. № 3). Бидейки под ембарго, сърбите били поставени в неизгодната ситуация да купуват продукти на цена превишаваща „нормалната” в пъти. Това създавало много конфликти и проблеми, като сърбите често ругаели мнимите търговци и им създавали неприятности. Колкото и странно да е, при тези тежки условия също се развивали контакти между власите от двете страни на границата.

Йонко, информатор от Видин разказва, че по времето на Югоембаргото продал апартамента си във Видин и си купил къща в град Брегово, за да развива нелегална търговия с хората от другата страна. Той споделя, че не знаел дотогава и с изненада установил, че продавайки стоките си по нелегалните пазари, много от сърбите говорели на влашки език и заприказвайки се с тях, той разбрал, че това са, както той казва, негови хора. Така, след няколко години на нелегална търговия, той заформил контакти със сръбски власи, които поддържа и до ден днешен. Подобни истории се чуват на терен, включително за запознества, довели до брак, дългогодишни приятелства, любовници зад граница и дори намиране на отдавна забравени роднини в Сърбия.

Повечето хора обаче добре знаят, че в Сърбия, особено в Неготинския край има много власи. Така например, Цветана от Видин, разказва, че е имала далечни роднини, които навремето са останали в пределите на Сърбия, когато родното ѝ село, Шипиковски колиби, е било разделено от държавната граница. Тя разказва, че като малка родителите ѝ все още са посещавали родствениците си зад граница, но в днешно време вече връзката им била почти изгубена.

По времето на Югоембаргото може да се каже, че много власи и българи са натрупали сериозни капитали, но и много хора са загубили и малкото, което са имали. Споменът за тези събития е жив и сега във Видинско.

Относно контактите между видинските власи с днешното румънско население, може да се каже, че след построяването на Дунав мост 2 Румъния се е превърнала в желана туристическа дестинация за много българи и власи от района, където хората отиват обикновено за един уикенд. Много власи споделят, че са посетили по близките градове в Югозападна Румъния (родната на предците им Олтения), като например Крайова или Турну Северин и са използвали възможността да общуват с румънците и да намерят общото и различното между езиците си, както и да пазаруват. Румънците също посещават Видин, но техният интерес изглежда не е толкова голям. В миналото, власите от подунавските села във Видинско са посещавали отсрещната румънска територия и чрез лодките си, като там са осъществявали търговска дейност на дребно.

Друг начин за контакт между власите и румънците е дейността на някои неправителствени асоциации, които агитират сред видинските власи идеята да пращат децата си да учат в румънски държавни учебни заведения, където те имат известни привилегии.

Марина от Видин разказва, че свързвайки се през 2009 г. с една такава неправителствена организация, каквато е „Асоциацията на власите в България”, е била изпратена в Румънското посолство в София, където пред определена комисия е трябвало да кандидатства за правото да получи безплатно образование в Букурещ, като за целта е трябвало да докаже влашкото си потекло като говори на влашкия диалект, говорен във Видинско, да определи произхода си от село, в което живее компактно влашко население и да дава сведения за родословието си. След това ѝ е отпусната стипендия от 65 евро на месец и е заминала за Букурещ, където ѝ е била осигурена безплатна квартира и обещаното безплатно обучение в университета. Там, по подобна програма, организирана от сръбските еквиваленти на българската асоциация, е открила и власи от Североизточна Сърбия, с които е установила контакт. Сръбските власи също са били изпратени да учат със стипендия и са имали безплатни почивки на морето през лятото (в Констанца) и на планина през зимата (в Брашов). Стипендията е била давана без значение от успеха на студентите и без значение дали имат поправки. Цялата първа година е била посветена на изучаването на книжовен румънски език.

Дейността на такива неправителствени асоциации включва също различни видове пропаганда сред местните власи, която изтъква румънските им корени и ги

увещава при преброявания да се записват като етнически румънци. Сред идеите на тези организации е създаването на румънско малцинство у нас, което да има право да учи на румънски език и да има свои представители в българския парламент (http://romanii-din-bulgaria.blogspot.bg/2011/03/uniunea-etnicilor-romani-din-bulgaria_14.html – Блог на асоциацията на етническите румънци в България „АВЕ“). Като цяло дейността им не дава големи резултати поради факта, че власите се преселват на юг от Дунава преди формирането на Румънската национална държава и по този начин им липсва чувството за национална принадлежност към северната ни съседка, въпреки че власите добре знаят откъде са дошли предците им. Също така, езикът, който власите говорят, има сериозни лексикални различия спрямо румънския, което се дължи на постоянната политика на Румъния за ре-латинизация и премахване на нелатински чуждици. Влашкият диалект, останал извън тези процеси, съдържа приблизително 50% славянска (предимно българска, но и сръбска) лексика, както и старинни остатъци от турски, унгарски, гръцки, а дори и огурско-тюркски думи (Георгиев, Дуриданов 1965). При това положение, може да се каже, че власите от Видинско се разбират най-добре с власите от Сърбия, чийто диалект също остава встрани от националистическите процеси в Румъния, но двете групи все пак се справят в общуването с румънците.

Това са част от начините, по които власите от различни страни са намерили възможност за контакт помежду си и за подържане на общността си, говорейки на един език.

Може да се обобщи, че след дългогодишно живеење в пределите на България и при нуждата почти постоянно да говорят на български език, малката група дунавски власи е била почти напълно асимилирана. Това, за жалост, не е станало напълно естествено и по времето на социализма са познати случаи на сегрегация спрямо влашкото ни население.

Друг пример за междинното положение на власите във Видинско е тяхното гурбетчийство. Поради факта, че Видинският регион е най-бедният в целия Европейски Съюз (Европейска статистическа служба Евростат — ec.europa.eu/eurostat), голяма част от тамошното население е било ориентирано към сезонна работа в чужбина, особено силно в периода на 90-те години и докъм началото на международната икономическа

криза. Гурбетчийството е доста характерно сред влашкото население, било то от селата или от Видин.

Власите ходят на гурбет най-вече в Италия и Испания, където те твърдят, че лесно научават езика, който е родствен с техния собствен, като част от голямата Романска група на Индо-Европейските езици. Тяхното гурбетчийство бива три типа – при първия тип, човек отива на сезонна работа за лятото в чужбина, след което се връща; при втория тип, един човек от семейството заминава и се установява трайно в чужбина, за да работи там и издържа останалата част от семейството, което остава да живее в България; третият тип налага цялото семейство да се изсели в чужбина, като емигрантите запазват периодична връзка с родния край.

Петър от Брегово споделя, че майка му години наред живее в Италия и изпраща пари за него и сестра му, докато те живеят в България. Тя си идва само за 1 месец в годината, когато има отпуск, а през останалото време живее и работи в Италия. Петър учи във Варненски Свободен Университет и се издържа изцяло от парите, които праща майка му. През лятото той пътува обратно до Видин, където чака на автогарата майка си. Тя пътува близо два дни с автобус, за да спестява пари от самолетните разходи. Бащата е починал.

Кирил от село Покрайна споделя, че неговите родители са заминали за Испания още в края на 90-те. Бащата е работил продължително време като строител, а майката е била готвачка. След няколко години са успели да се установят и са решили да не се връщат да живеят обратно в България, при което са взели Кирил и брат му там, където и понастоящем живеят, вече с испанско гражданство. Все пак, те продължават да посещават България в летния сезон и не са скъсали връзката си със старите си баби и дядовци, които все още са във въпросното село. Когато се прибират, те използват част от събраните пари, за да ремонтират родната си къща, което е много типично за хората от целия край – те продължават да инвестират в недвижимото си имущество, въпреки че нямат планове скоро да се връщат в България.

В чужбина власите се заселват в градове, в които има установено традиционно гурбетчийство от страни като България, Румъния и Украйна. Най-често информаторите споделят, че са се установявали в Нетуно. На базата на междуличностни контакти и връзки, новодошлите са уреждани с работа от дошлите по-рано. Съществува много

силна междуличностна връзка между власите, които са готови да си помагат един на друг в чужда среда, а дори и на територията на България, където те поставят на първо място винаги хората от общността си, с която споделят общ език, и чак на второ място – всички останали. Задружността им е отличителна черта, която е правила впечатление на останалите хора от Видинско и е част от утвърдените стереотипи за власите, с които са известни.

Като цяло, власите споделят, че се чувстват свързани с хората от Италия и Испания, като лесно усвояват тяхната култура и се внедряват бързо в средата. Тяхната приспособимост е в полза, понеже от 2011 година Италия въведе изисквания, според които чуждестранните работници трябва да познават италианската култура, да се ориентират в социалния живот и институциите, да познават и уважават италианските ценности. Чуждите работници в Италия държат изпит върху тези проблеми, а успешното взимане на изпита може да им осигури редовна работа с трудов договор, която е необходима за получаване на здравни осигуровки (ако хората се задържат достатъчно дълго – пенсия). За власите подобен изпит не представлява проблем.

Подвижността на власите между България и чужбина е интересна, защото сякаш символично преповтаря някогашните им сезонни миграции със стадата, които те са упражнявали преди да уседнат. Така те са описани за пръв път в историческите извори (ГИБИ, том VII, Стратегикон на Кекавмен) и доскоро много от тях са били трансхуманни животновъди, по подобие на роднините им от Гърция и Македония – армъните. По този начин, междинното им положение между граници и други народи, може да се разглежда като нещо обичайно за тях, защото точно такива са били те и в миналото (илюстр. № 4).

Освен това, излизайки в чужбина, те почти винаги се стремят към страните, в които се говорят езици от същата езикова подгрупа, като Италия и Испания, и винаги споделят, че се чувстват привързани към хората в тези държави и културата им. Към днешна дата, езикът се явява главното спояващо звено между различните групи власи, като дори и разминаването между различните диалекти и говори не е проблем, защото те гледат с любопитство на тези разлики и ги изследват за собствен интерес. Традициите са друг спояващ елемент между тях, като макар и сведени до карнавалност,

те все пак извършват социалните си функции да събират една група от хора, чието общество е пред сигурна асимилация в близките години.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

Бизеранова 2012: Бизеранова С. *Между живота и смъртта – погребални и поменални обичайни практики при българи и власи във Видинско*, 2012

Васева 1995: Василева В. *Откъде са дошли власите (Според устната традиция на населението във Видинско и Оряховско)* - В: сп/сб/ Българска етнология, 1995

Георгиев, Дуриданов 1965: Георгиев В. Дуриданов И. *Езикознание*, 1965

Заяков 2012: Заяков Н. *Откъде идват власите*, В: сп/сб/ Вестник Видин, 2012

ГИБИ, том VII, „Стратегикон“ на Кекавмен

Маринов 2008: Маринов В. *Билингвална интерференция в крайния български северозапад*, С.11, 2008

Николов 2012: Николов Й. *Историята на мутрите*, В: сп/ Капитал, 2012

Тодоров 2012, Тодоров В. *Алботински скален манастир*, 2010

Voia 2001: Voia, L. *History and myth in romanian consciousness*, С.130, 2001

Djordjevica 2008: Djordjevica T. *Kud Se DedoŠe Vlasi*, 2008

Endre 1977, Endre, H. *Origin of the rumanians*, С. 43-49, 1977

ИЛЮСТРАЦИИ:

Илюстрация № 1. Хоро за мъртвите:

Илюстрация № 2. „Международен фестивал на влашката и румънска песен”, гр. Видин:

Илюстрация № 3. Битов пазар в София (по подобен начин са изглеждали импровизираните пазири по време на Югославията):

Илюстрация № 4. Влашки пастир със стадо:

